

Van-e magyar művészet?

Fülep Lajos és Hamvas Béla művészetfelfogásának összevetése¹

Rövid írásomban arra a kérdésre próbálok választ találni, hogy beszélhetünk-e egyáltalán bármilyen értelemben is nemzeti, sőt magyar művészeiről? Van-e a fenti kifejezésnek filozófiai szempontból bármilyen létjogosultsága? A kérdés megválaszolásához a XX. század két jelentős magyar művészetfilozófusának, Fülep Lajosnak (1885-1970) és Hamvas Bélának (1897-1968) művészetfelfogását kívánom kritikai elemzéseim fókuszába állítani.

Természetesen mindkettejük esetében elmondható, hogy pályájuk során többször, igen eltérően tematizálták a művészetfilozófiai kérdéseket, ezért előre megfontolt szándékkal jómagam csupán Fülep *Magyar művészet*², valamint *Művészet és világnézet*³ című írásait, illetve Hamvas *Öt meg nem tartott előadás a művészeiről*⁴ és a Kemény Katalinnal közösen jegyzett *Forradalom a művészetben. Absztrakció és szürrealizmus Magyarországon*⁵ című munkáit vizsgálom. A fenti kérdés megválaszolása során alkalmazott kutatási módszerem az összehasonlító kritikai fogalomelemzés módszere volt.

Fülep Lajost, mint művészetfilozófust az egyik legeredetibb alakjaként tartja számon a magyar filozófiatörténet. A „nemzeti művészeiről” vallott nézetei az egyetemes és a nemzeti finom dialektikájára épülnek. Saját megfogalmazása szerint „a közösség elve azért fontos, mert csak belőle lehet megérteni a különöset. Közösség nélkül nincs különös, és viszont. Egyetemes és nemzeti korrelatív fogalmak.”⁶ Előbbi idézetből is látható, hogy Fülep nemzeti esztétikája nem valamiféle elvakult sovinizmus által táplált, szélsőségesen nemzetkarakterológiai vagy népszichológiai megalapozottságú elmélet, hanem arra igyekszik rámutatni, hogy egyetemes és nemzeti, mint egymásnak ellentétesnek tűnő fogalmak, nemcsak hogy összebékíthetők egymással, hanem egyenesen kölcsönösen feltételezik egymást, egyik sem létezhet a másik nélkül.

Fülep a maga művészetelméleti koncepcióját legösszefogottabb formában az elsőként 1923-ban megjelent *Magyar művészet* című monográfiájában fejtette ki. Gondolataival és egész életművével számos magyar művészre rendkívül erős gondolati hatást gyakorolt a XX. század folyamán. Fülep jó néhány értelmezője magát az egész nemzeti művészeti elgondolást a két háború közötti ellenforradalmi kurzus valamiféle ideologikus megalapozottságú koncepciójának tekinti, annak ellenére, hogy az 1923-ban megjelent nagy mű számos részlete már az I. világháború éveitől megíródott. Ilyenformán Fülep programja a magyar századelő szellemi légkörének terméke, és ezer elszakíthatatlan szállal kapcsolódik az ún. „nemzeti tudományok” – különös tekintettel a „nemzeti filozófia” – legalább a reformkorra visszanyúló programjához. Fülep elgondolásai tehát az antipozitivisták, erősen metafizikai megalapozottságú „új idealizmusnak” a jegyében születnek meg, és nagyfokú rokonságot mutatnak a magyar századelő egyik legjelentősebb filozófus-esztétájának, Alexander Bernátnak a művészeiről vallott nézeteivel. Továbbá – ahogyan Alexander nézetei is – sok szállal kötődnek vele opposícióban is a XIX. századi neves francia bölcselethez, Hippolyte Taine miliő-elméletéhez. Fülep esetében nyilvánvaló Friedrich Nietzsche munkásságának hatása is. Ezeknek a száznak a kibogozása, kibontása szintén jelentős hozzájárulást nyújthat Fülep művészetelméletének mélyebb megértéséhez. Annál is inkább, mivel Taine nevét munkájában Fülep meg is említi, de a köztük lévő kapcsolatot a szakirodalomban valójában még senki nem vizsgálta.

¹ A 2017. szeptember 8-9-én, Kaposváron, az MMA támogatásával rendezett *Hamvas 120* konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

² FÜLEP 1923.

³ FÜLEP 1976.

⁴ HAMVAS 2014. 13-81.

⁵ HAMVAS 2014. 185-399.

⁶ FÜLEP 1923. 17.

Fülep fiatal éveiben Lukács György köréhez tartozott. Együtt szerkesztették a rövid életű, ám kimagasló színvonalú *A Szellem* című folyóiratot, tagja volt az ún. *Vasárnapi Körnek* és részt vett a *Szellemi Tudományok Szabad Iskolájának* munkájában is.⁷ A fülepi művészetelmélet egyik központi kategóriájaként szereplő művészi forma fogalomhoz kapcsolódó elgondolások is bizonyos Lukács-hatásokra utalnak, melyre Máté Zsuzsa több írásában is rámutatott.⁸ Fontos kiemelni azonban, hogy az említett „vasárnaposság” jelzője sokszor rendkívül heterogén gondolkodású és eltérő beállítottságú személyeket takar, és tagjait legalapvetőbb módon a metafizikai és hangsúlyozottan antipozitivisták gondolkodásmódjához kapcsolta össze.

Míg Fülep kezdettől fogva érdeklődő és nyitott a nemzeti kérdések, a nemzetfogalom irányában és a nemzetet valódi entitásnak tekintő, addig Lukács alapvetően marxista felfogásával a nemzetet mindig is csupán látszatnak, absztrakciónak, valamiféle ideologikus „kultúrobjektívációnak” vélte.⁹ Fülep egész életművét végigkíséri a magyar sorsproblémák iránti érzékenység, ám a bezárkózó nacionalizmust egész életében elutasítja és „öncélúságnak” minősíti a hozzá kapcsolódó gondolkodásmódot. Amint fentebb röviden utaltam rá, Fülep művészetelméletének legmeghatározóbb fogalma a korreláció. Az általa használt érvelések és egymáshoz tartozó, egymásból levezetett fogalmi kategóriák alapvetően deduktív szerkezetűek. Elméletében a „közösség” fogalmát a „folytonosság” egészíti ki, míg előbbi fogalom az „egyetemes” és a „különös” – tehát nemzeti – korrelációját jelenti, addig az utóbbi fogalomban az „örök” és a „fejlődő” korrelál.

Alexander Bernáthoz hasonlóan Fülep Lajos és Hamvas Béla is kitüntetett szerepet tulajdonít az antik görög művészetnek a maga elméletében, mely a neves XIX. századi német filozófus és teológus Eduard Zeller hatását is mutatja.¹⁰ Fülep az ókori görögök művészetét egyszerre a „legegyetemesebb” és „legnemzetibb” művészetnek tartja. „Bárhon, bármelyik ponton fogod meg a görög művészetet nemzeti oldalán, eljutsz a nemzetfelettihez és egyetemeshez, az ideálishoz és szimbolikushoz; és bárhon fogod meg az egyetemes és ideális oldalán, eljutsz a nemzetihez és a fajhoz.” – írja Fülep.¹¹ A fülepi művészetelméletben a művészeti anyag és a művészi forma fogalmi kategóriái kulcsfontosságú megkülönböztetésnek számítanak és egymással hierarchikus viszonyban állnak. Egy adott műalkotás kapcsán Fülep minden tartalmi elemet az egyetemes formához képest alacsonyabb rendű művészeti anyag kategóriájába sorol. Elgondolása szerint minden népnek megvan a maga művészi küldetése, melynek beteljesítésére kizárólag az adott nép az adott formában hivatott. Önmagában sem az alkotó személye, sem az általa feldolgozott témák, sem a sajátos motívumok nem tesznek egy műalkotást vagy művészetet „nemzetivé”. „Nemzeti tehát: speciális nemzeti küldetés a művészet nagy egyetemén és teljességén belül a különös formának, vagy a különös nemzeti-etnikainak a különös formán keresztül egyetemessé tételére.” – fogalmaz Fülep.¹²

Az általa felállított originális művészetelméleti fogalmi keretet megpróbálja alkalmazni a kortárs és kevésbé kortárs művészetre is azzal a céllal, hogy egy újragondolt művészettörténeti kánont állíthasson fel saját elméletének szellemében. Fülep – Hegel művészetfilozófiája nyomán – a magyar építészetben, szobrászatban és festészetben keresi azokat az alkotókat, akiknek munkássága a nemzeti felől közelítve képes áttörni a nemzeti korlátokat és egyetemes érvényűvé lényegülni. Ilyen alkotók nézete szerint az építészetben Lechner Ödön, a szobrászatban Izsó Miklós, a festészetben Szinyei Merse Pál.

7 KARÁDI 1985.

8 MÁTÉ 1995; MÁTÉ 1999.

9 SOMOS 2004. 125-128.

10 ZELLER 1844.

11 FÜLEP 1923. 20.

12 FÜLEP 1923. 23.

Nézetem szerint továbbgondolva Fülep időtlen művészetelméleti koncepcióját, fogalmi há-
lója és nézetei kiterjeszthetők a kortárs magyar művészetre is. A hegeli mintát követve a kor-
társ magyar építészetben például Makovecz Imre életműve, a szobrászatban Melocco Miklós
és Csíkszentmihályi Róbert munkássága, a festészetben Aknay János alkotásai állíthatók pár-
huzamba a Fülep által elemzett nagy elődökkel.

Hamvas és felesége, Kemény Katalin, közösen jegyzett művészetelméleti munkájukban, az
1947-ben megjelent *Forradalom a művészetben. Absztrakció és szürrealizmus Magyarországon*
címűben, számos szöveghelyen hivatkoznak Fülepre. Már a mű ajánlásában egyértelművé te-
szik a szerzők, hogy munkájukkal Fülep örökségét akarják továbbvinni, szemléletét saját koruk-
ra alkalmazni. Fülep a *Magyar művészet* című dolgozatával valóban hagyományt teremtett és
lerakta a „nemzeti művészet” koncepciójának teoretikus alapjait. Hamvas és Kemény Katalin
vállalják a Füleppel való szellemi közösséget, és expressis verbis kimondják az ajánlásban: „[...]
ez a könyv az általa (ti. Fülep által –ZP) megteremtett hagyományba tartozónak vallja magát.”¹³
A szerzők közösséget vállalva Füleppel tesznek hitet a humanitás, a művészet szuverenitása
mellett, és a művészetet „[...] a leghasonlíthatatlanabb és legmélyebb népi értéknek” nevezik.¹⁴

Már a mű ajánlásában megjelennek azok a kulcsfogalmak, nevezetesen a „közösség” és „ha-
gyomány” fogalmai, amelyek részben a hamvasi művészetelméleti koncepciónak is tengelyét
alkotják. Hamvas rámutat, hogy a honi művészet története rendkívül gazdag egyéni kezde-
ményezésekben, ám a „[...] gyökeres közösségi hagyományok tudatos vállalásában rendkívül
szegény”.¹⁵

Hamvas a második világháború utáni modern festészetnek tulajdonít különös jelentőséget
és kitüntetett szerepet a művészeti ágak közül. Míg a két háború közötti időszakban a Bartók
és Kodály neve által fémjelzett zene volt a meghatározó a honi művészet viszonylatában, addig
a század második felére a magára talált festészet vált azzá a kifejezési formává, amely legplas-
tikusabban tudta kifejezni a modern ember életérzését és leginkább volt képes a kor nyelvén
megszólalni. Hamvas, Fülephez hasonlóan fontos, sőt kitüntetett szerepet tulajdonít Ferenczy
Károly festészetének.

Hamvas szerint Ferenczy önarcképével kezdődött a tulajdonképpen hazai modern festé-
szet korszaka. Fülep is rámutat, hogy a valódi magyar festészet, mint történet, a nagybányaiak-
kal kezdődik. Fontos tisztázni, mit is ért Hamvas és Fülep „történet” alatt: azt, amikor „[...] több
ember azonos törvényszerűségek folyamatosságában együtt él.”

Azok az alkotók, akik nem tesznek eleget ennek a követelménynek, maximum egy-egy al-
kotásukkal kapcsolódnak a történet egészéhez, de alapjában véve individuális törekvéseikkel
nem részesei a nemzeti művészetnek.

Fülep szerint, ahogy már említettem volt, minden nemzetnek minden korban megvan az a
küldetése a művészetek terén, amelynek véghezvitelére egyedül és pontosan ő hivatott. Ham-
vas ezt a gondolatot továbbfűzve a magyar festészetnek eme fülepi küldetését az igazságke-
resés motívumában találja meg. Erre az igazságkeresésre felfűzve, nyílegyenes fejlődési sort
rajzol meg Ferenczy Károlytól, Gulácsy Lajoson és Csontváry Kosztka Tivadaron át, Vajda Lajosig
és a legújabb absztrakt és szürrealista festőkig.

Joggal tehető fel azonban a kérdés, hogy vajon nem minden művészet igazságkereső-e? És
ha igen, elegendő kritérium-e ez ahhoz, hogy valamit műalkotásnak nevezünk? Amikor egy
kortárs kiállításra látogatunk, az egyes képek előtt gondolkodó-töprengő embereket figyelhe-

¹³ HAMVAS 2014. 187.

¹⁴ Uo.

¹⁵ HAMVAS 2014. 188.

tünk meg. Amikor a Sixtus-kápolna mennyezetére pillantunk, tátott szájjal zökkenünk ki térből és időből, szinte transzcendál bennünket az élmény.

Összefoglalóan elmondható, hogy Fülep és Hamvas művészetfelfogása között valóban jelentős hasonlóságok mutathatók ki és számos ponton fűzi tovább Hamvas a fülepi elgondolásokat. Maga Fülep azonban az egész nemzeti művészeti programját Alexander Bernáttól veszi át és az ő nemzeti filozófiára és nemzeti szellemre vonatkozó megállapításai tükröződnek írásaiban. Így tehát tulajdonképpen, bizonyos értelemben, Hamvas is Alexander-tanítványává válik és megállapítható egy olyan hármas szellemi kapcsolódás, nevezetesen Alexander-Fülep-Hamvas, amely ebben a formában egyetlen művészetelméleti vagy művészettörténeti munkában sem szerepel.

Írásom zárásaként röviden válaszolva a címben megfogalmazott kérdésre: van-e magyar művészet? Alexander, Fülep és Hamvas nyomán azt válaszolhatjuk, hogy van. Van plauzibilitása annak, hogy magyar vagy egyáltalán nemzeti művészetről beszéljünk, még akkor is, ha az általuk felvázolt karakterisztikát vagy alkotói kört esetlegesen vitatjuk.

Hivatkozott irodalom:

FÜLEP 1923 = FÜLEP Lajos: *Magyar művészet*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. Budapest. 1923.

FÜLEP 1976 = FÜLEP Lajos: *Művészet és világnézet. Cikk, tanulmányok 1920-1970*. Magvető Kiadó. Budapest. 1976.

HAMVAS 2014 = HAMVAS Béla: *Művészeti írások I*. MEDIO Kiadó. Budapest. 2014.

KARÁDI 1985 = KARÁDI Éva: *Lukács, Fülep és a magyar szellemtudományi iskola*. Magyar Filozófiai Szemle 1985/1-2. 1-55.

MÁTÉ 1995 = MÁTÉ Zsuzsanna: „Szép eszéről, szép lelkeről...” – *Tanulmányok a fiatal Fülep Lajosról és művészetfilozófiájáról*. JGYTF Kiadó. Szeged. 1995.

MÁTÉ 1999 = MÁTÉ Zsuzsanna: *A fiatal Fülep Lajos metafizikus művészetfilozófiájáról – különös tekintettel a Fülep-Lukács párhuzamokra*. In: Fehér M. István-Veres Ildikó (szerk.): *Alternatív tradíciók a magyar filozófia történetében*. Felsőmagyarország Kiadó. Miskolc. 1999. 273-299.

PERECZ 2008 = PERECZ László: *Nemzet, filozófia, 'nemzeti filozófia'*. Argumentum Kiadó. Budapest. 2008.

SOMOS 2004 = SOMOS Róbert: *Magyar filozófusok politikai útkeresése Trianon előtt és után*. Kairosz Kiadó. Budapest. 2004.

ZELLER 1844 = ZELLER, Eduard: *Die Philosophie der Griechen. Eine Untersuchung über Charakter, Gang und Hauptmomente ihrer Entwicklung*. I. Verlag von Ludwig Friedrich Fues. Tübingen. 1844.

ZÓKA 2015 = ZÓKA Péter: *Alexander Bernát és a „nemzeti filozófia”*. Pannon Írók Társasága/Pannon Tükör Könyvek. Zalaegerszeg. 2015.